

ΚΛΙΜΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

Εμμανουέλα ΔΟΥΣΗ & Μαρία Ελένη ΠΑΝΤΑΖΗ ΨΑΘΑ

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

Copyright © 2024 | All Rights Reserved

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα

Τηλ.: 210 7257 110 | Fax: 210 7257 114 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ ενθαρρύνει τον ανοιχτό, πλουραλιστικό διάλογο στη βάση επιχειρημάτων και δεδομένων. Οι απόψεις που διατυπώνονται από συνεργάτες του ΕΛΙΑΜΕΠ εκφράζουν αποκλειστικά τους συγγραφείς τους και δεν δεσμεύουν το Ίδρυμα.

Εμμανουέλα ΔΟΥΣΗ

Καθηγήτρια Διεθνών Θεσμών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, κάτοχος της έδρας UNESCO για την Κλιματική Διπλωματία, Επικεφαλής Προγράμματος για το Κλίμα και τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του ΕΛΙΑΜΕΠ

Μαρία Ελένη ΠΑΝΤΑΖΗ ΨΑΘΑ

Υποψήφια διδάκτωρ, KU Leuven, Βοηθός Υπεύθυνου Διαχείρισης Προγραμμάτων στη ΜΕΤΑδραση - Δράση για τη Μετανάστευση και την Ανάπτυξη

Φωτογραφία εξωφύλλου: Wikicommons, Désertification des terres

UNESCO
CHAIR
ON CLIMATE
DIPLOMACY

Η Έδρα UNESCO για την Κλιματική Διπλωματία ιδρύθηκε στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών τον Μάρτιο του 2019. Η Έδρα προωθεί τη διεπιστημονική έρευνα, την κατάρτιση, την εκπαίδευση και την ανάπτυξη πολιτικών στον τομέα της κλιματικής αλλαγής και της διπλωματίας σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο..

Περίληψη

- Η κλιματική αλλαγή είναι ένας από τους παράγοντες που οδηγούν στην ανθρώπινη κινητικότητα.
- Η κλιματική μετανάστευση είναι ένα πολυαιτιακό και πολυμορφικό φαινόμενο.
- Η μετανάστευση λόγω του κλίματος δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως ένα αυτόνομο ζήτημα για το οποίο θα πρέπει να υιοθετηθεί ένα εντελώς νέο νομικό και πολιτικό πλαίσιο. Αντιθέτως, πρέπει να αντιμετωπιστεί σε σχέση με άλλα πεδία πολιτικής και υφιστάμενους τομείς θεσμικής συνεργασίας.
- Θα πρέπει να δοθεί έμφαση στον τρόπο με τον οποίο μιλάμε για ανθρώπους που μετακινούνται λόγω του κλίματος και όχι στο πώς τους αποκαλούμε.
- Θα πρέπει να δοθεί προσοχή στον εσωτερικό και διαπεριφερειακό εκτοπισμό.
- Οι ενιαίες λύσεις πολιτικής που να εφαρμόζονται σε όλες τις περιπτώσεις δεν είναι ρεαλιστικές, συνεπώς, θα πρέπει να προωθηθούν εξατομικευμένες λύσεις.
- Οι πολιτικές μετριασμού μπορούν να αναπτυχθούν μέσω των υφιστάμενων θεσμικών πλαισίων.
- Η ενίσχυση των εθνικών σχεδίων προσαρμογής είναι υψηλής σημασίας.
- Η μετανάστευση μπορεί να θεωρηθεί ως στρατηγική προσαρμογής.
- Η προώθηση βίζας για ανθρωπιστικούς λόγους καθώς και οι διμερείς συμφωνίες για χορήγηση άδειας εισόδου είναι ορισμένες πολιτικές που πρέπει να ενισχυθούν.

Εισαγωγή

Αναμφισβήτητα, η κλιματική αλλαγή έχει επηρεάσει αρνητικά διάφορες περιοχές του κόσμου και έχει προκαλέσει τεράστιες καταστροφές στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Οι πιο ευάλωτοι πληθυσμοί ή χώρες ήταν ανέκαθεν αυτοί που πλήττονταν περισσότερο. Οι πλημμύρες, οι τυφώνες, οι ξηρασίες και οι πυρκαγιές έχουν ιστορικά οδηγήσει τους ανθρώπους στη μετανάστευση. Διάφορα παραδείγματα, από τον Μεγάλο Ιρλανδικό Λιμό του 1845 έως τη μετανάστευση του Νταστ Μπόουλ της δεκαετίας του 1930, αποδεικνύουν ότι η κινητικότητα που προκαλείται από την κλιματική αλλαγή δεν συνιστά πρόσφατη εξέλιξη (Ionesco et al., 2016).

Η μετακίνηση πληθυσμών λόγω της κλιματικής αλλαγής ήταν (και παραμένει) αντικείμενο μίας από τις ευρύτερες ακαδημαϊκές συζητήσεις των τελευταίων δεκαετιών, με κυρίαρχο το χάσμα μεταξύ της "μαξιμαλιστικής" (ή κινδυνολογικής) και της "μινιμαλιστικής" (ή σκεπτικιστικής) σχολής σκέψης. Από τον καταστροφικό τυφώνα Κατρίνα έως τη σταδιακή ερημοποίηση της Γουατεμάλας, το αποτέλεσμα παραμένει το ίδιο: οι άνθρωποι αναγκάζονται να μετακινηθούν είτε βραχυπρόθεσμα είτε για μόνιμο διάστημα προκειμένου να προστατευθούν. Ωστόσο, και καθώς περνούν τα χρόνια, η ένταση και η συχνότητα των ακραίων κλιματικών φαινομένων έχουν καταστήσει ακόμη πιο επείγουσα την ανάγκη εξέτασης της σχέσης μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης.

Το επίπεδο της έρευνας και των δεδομένων έχει βελτιωθεί σημαντικά κατά την τελευταία δεκαετία καθώς η δημοσίευση εκθέσεων και μελετών οδήγησε σε μια πιο συγκεκριμένη προσέγγιση και σαφέστερη κατανόηση των δεσμών μεταξύ κλιματικής αλλαγής και μετανάστευσης. Παρά ταύτα, η δυαδική θεώρηση της μετανάστευσης εξακολουθεί να υφίσταται: οι άνθρωποι αναγκάζονται να μεταναστεύσουν είτε για πολιτικούς λόγους, έχοντας έτσι τη δυνατότητα να αιτηθούν διεθνή προστασία και καθεστώς ασύλου, είτε μετακινούνται οικειοθελώς για οικονομικούς λόγους. Αυτή η διπλή αντίληψη της μετανάστευσης αμφισβητείται από την κλιματική αλλαγή (Doussis, 2023). Είναι όμως σημαντικό να τονιστεί η πολυπλοκότητα της σχέσης μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης, η οποία επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες (McLeman & Smit, 2006, 31-32).

Τα ερωτήματα που αναδύθηκαν πρόσφατα βρίσκονται ήδη στο επίκεντρο της πολιτικής και ακαδημαϊκής συζήτησης: ποιες πολιτικές απαντήσεις απαιτούνται σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο όταν η μετανάστευση είναι η μόνη λύση; Ποιος είναι ο ρόλος των κρατών; Πώς μπορούν να προστατευθούν οι άνθρωποι που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής; Για να δοθεί μια απάντηση σε αυτή την προβληματική, πρέπει να ξεκινήσουμε με ορισμένα από τα λεγόμενα "κλασικά ερωτήματα": πώς συνδέεται η κλιματική αλλαγή με τη μετανάστευση και τι γνωρίζουμε ήδη για τους ανθρώπους που μετακινούνται λόγω των κλιματικών φαινομένων; Πώς πρέπει να αποκαλούνται αυτοί οι άνθρωποι; Μπορούμε να τους αποκαλούμε "κλιματικούς πρόσφυγες" ή "περιβαλλοντικούς μετανάστες"; Ως εκ τούτου, ο στόχος του ανά χειράς κειμένου είναι διττός: αφενός, θα απαντήσει στα προαναφερθέντα "κλασικά" ερωτήματα και, αφετέρου, θα διατυπώσει προτάσεις πολιτικής για την κατανόηση και αντιμετώπιση της μετακίνησης εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής.

Πώς συνδέεται η κλιματική αλλαγή με τη μετανάστευση;

Ιστορικά, μια πληθώρα παραδειγμάτων αποδεικνύει ότι η κλιματική αλλαγή και η μετανάστευση είναι αλληλένδετες. Ωστόσο, η κλιματική αλλαγή αποτελεί έναν από τους παράγοντες που μπορούν να πυροδοτήσουν την κινητικότητα και δεν πρέπει να εξετάζεται απομονωμένη από άλλες κινητήριες δυνάμεις. Συγκεκριμένα, η κλιματική αλλαγή αλληλοεπιδρά με "πέντε κατηγορίες παραγόντων" (Foresight Migration and Global Environmental Change, 2011) που επηρεάζουν την απόφαση για μετακίνηση: κοινωνικοί, πολιτικοί, οικονομικοί, περιβαλλοντικοί και δημογραφικοί. Για το λόγο αυτό, η κλιματική μετανάστευση χαρακτηρίζεται από πολλούς μελετητές, όπως ο Norman Myers και ο Etienne Piguet, ως ένα **πολυπαραγοντικό** φαινόμενο. Σύμφωνα με τον Piguet δεν υπάρχει "καθαρή μορφή περιβαλλοντικής μετανάστευσης και η πολλαπλή αιτιότητα είναι ο κανόνας" (Piguet, 2011).

Είναι σημαντικό να κατανοηθεί η πολυπλοκότητα της σχέσης μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης. Από τη μία πλευρά, η σχέση αυτή επηρεάζεται από άλλους παράγοντες, όπως οι πολεμικές συγκρούσεις, η οικονομική ή πολιτική αστάθεια, ενώ από την άλλη, οι κλιματικές επιπτώσεις μπορούν να εντείνουν τους παράγοντες που διαμορφώνουν την πρόθεση των ανθρώπων να μετακινηθούν, λειτουργώντας ως "πολλαπλασιαστής απειλών" (Doussis, 2023).

Επιπλέον, η κλιματική μετανάστευση γίνεται αντιληπτή ως ένα **πολυμορφικό** φαινόμενο, καθώς ποικίλλει ως προς τη μορφή της. Οι προσωρινές μετακινήσεις προκαλούνται συχνά από ακραία καιρικά φαινόμενα, με τους ανθρώπους να επιστρέφουν συνήθως στα σπίτια τους μόλις οι συνθήκες βελτιωθούν, όπως στην περίπτωση των απρόβλεπτων βροχοπτώσεων στο Περού. Αντίθετα, τα γεγονότα που εκδηλώνονται αργά, όπως η ξηρασία ή η άνοδος της στάθμης της θάλασσας, οδηγούν συνήθως σε μια πιο μόνιμη μορφή μετανάστευσης. Οι μετακινήσεις εντός των κρατών ή εκείνες που έχουν διασυνοριακό χαρακτήρα αποτελούν μια άλλη διάκριση, ωστόσο, και όπως θα τονιστεί στην επόμενη ενότητα, οι εσωτερικές μετακινήσεις είναι πιο συχνές, καθώς οι άνθρωποι τείνουν να μετακινούνται εντός των συνόρων της χώρας τους ή εντός της ίδιας περιοχής. Η μετακίνηση μπορεί να λάβει τη μορφή εκούσιας στρατηγικής προσαρμογής ή μπορεί να έχει αναγκαστικό χαρακτήρα, εφόσον οι άνθρωποι δεν έχουν άλλη επιλογή από το να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι υπάρχει μια γκριζα ζώνη όταν γίνεται λόγος για αναγκαστική ή εθελοντική μετανάστευση. Τι συμβαίνει στην περίπτωση των ανθρώπων που δεν θέλουν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, αλλά αναγκάζονται να το κάνουν αφού ο τόπος διαμονής τους έχει καταστεί μη κατοικήσιμος; Τι γίνεται με τους ανθρώπους που μεταναστεύουν για να αποφύγουν να αναγκαστούν να το κάνουν σε μεταγενέστερο στάδιο; (Ionesco et al., 2016, 18).

Μια άλλη σύνδεση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης είναι η έννοια της **ευαλωτότητας**. Πιο συγκεκριμένα, η ευαλωτότητα ορίζεται ως "ο κίνδυνος δυσμενών αποτελεσμάτων για τους αποδέκτες ή τους εκτιθέμενους (ανθρώπινες ομάδες, οικοσυστήματα και κοινότητες) ενόψει σχετικών αλλαγών στο κλίμα, άλλων περιβαλλοντικών μεταβλητών και κοινωνικών συνθηκών" (Economic and Social Commission for Western Asia, 2015, 26). Θεωρείται μία πολυδιάστατη έννοια και είναι συνάρτηση τριών βασικών στοιχείων: (α) ευαισθησίας, (β) βαθμού έκθεσης και (γ) ανθεκτικότητας. Όπως υπογραμμίζεται στην Έκτη Έκθεση Αξιολόγησης της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή, η ευαλωτότητα ποικίλλει μεταξύ και εντός των περιφερειών, ενώ ταυτόχρονα επηρεάζεται από άλλους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες (IPCC, Summary for Policy Makers, 2022, 12). Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, η διασύνδεση που δημιουργεί η ευαλωτότητα μπορεί να κατανοηθεί

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

καλύτερα αν ιδωθεί αναλογικά με τις συγκρούσεις και τους πολέμους, όπου ορισμένες ομάδες γίνονται πιο ευάλωτες, ενώ το ίδιο ισχύει και για την κλιματική αλλαγή. "Κατά τη διάρκεια φυσικών καταστροφών, οι γυναίκες τείνουν να χάνουν τη ζωή τους ή να τραυματίζονται συχνότερα από τους άνδρες, επειδή δεν έχουν προειδοποιηθεί, δεν μπορούν να κολυπήσουν ή δεν μπορούν να βγουν μόνες τους από το σπίτι". (Cohen & Bradley, 2010). Ως εκ τούτου, η βελτίωση της ποιότητας πληροφόρησης και δεδομένων είναι ζωτικής σημασίας προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί η ευαλωτότητα (Birkman et al., 2022).

Ο τυφώνας Κατρίνα του 2005, ο οποίος προκάλεσε προσωρινά τον εκτοπισμό άνω του ενός εκατομμυρίου ανθρώπων, ήταν εξαιρετικά καταστροφικός λόγω της έλλειψης προστατευτικής ικανότητας και του πλημμελούς σχεδιασμού έναντι των καταστροφών, σε συνδυασμό με τη σταδιακή καταστροφή των υγροτόπων. Σχεδόν είκοσι χρόνια αργότερα, τον Ιούλιο του 2022, το Πακιστάν αντιμετώπισε σοβαρότατες πλημμύρες που οδήγησαν στον εσωτερικό εκτοπισμό 8.2 εκατομμυρίων ανθρώπων, σηματοδοτώντας τον ως τον μεγαλύτερο εκτοπισμό από φυσικές καταστροφές παγκοσμίως την τελευταία δεκαετία. Παρά την πρόοδο που έχει σημειώσει η χώρα στη μείωση κινδύνων, το επίπεδο ετοιμότητας περιόρισε την ανθεκτικότητά της. Αντίθετα, ένα παράδειγμα κρατικής δράσης που μείωσε την ευαλωτότητα είναι το τετραετές έργο του Νοτίου Σουδάν, το οποίο στοχεύει στη μείωση του κινδύνου πλημμύρας με την ανάπτυξη τοπικών συστημάτων έγκαιρης προειδοποίησης, διαχείρισης υδάτων και υποδομών ανθεκτικών στις πλημμύρες (Norwegian Refugee Council, 2023). Αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι «οι κλιματικοί κίνδυνοι δεν οδηγούν αυτόματα σε εκτοπισμούς» (Piguet, 2011). Η εξέταση της ευαλωτότητας ως διασύνδεσης μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης δίνει την ευκαιρία εστίασης στα προειδοποιητικά σημάδια επιτυγχάνοντας με αυτό τον τρόπο καλύτερη προετοιμασία για μελλοντικά κλιματικά φαινόμενα. Ένας τυφώνας ή μια πλημμύρα, από μόνα τους δεν σηματοδοτούν καταστροφή, αλλά θα πρέπει να ακολουθήσουν παράγοντες όπως ο πλημμελής σχεδιασμός, η έλλειψη πληροφόρησης ή η έλλειψη προετοιμασίας.

Ως εκ τούτου, η μετανάστευση λόγω του κλίματος δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως ένα αυτόνομο ζήτημα για το οποίο θα πρέπει να υιοθετηθεί ένα εντελώς νέο νομικό και πολιτικό πλαίσιο. Αντιθέτως, πρέπει να αντιμετωπιστεί σε σχέση με άλλα πεδία πολιτικής και υφιστάμενους τομείς συνεργασίας. Η έκθεση Groundswell τόνισε ότι, "δεν υπάρχει ευθεία γραμμή αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης, καθώς η ίδια η κινητικότητα είναι σύνθετη, καθοδηγούμενη από πολλαπλές αλληλοεπιδρούσες διαδικασίες" (World Bank Group, 2018).

Δεδομένα και αριθμοί

Μια γενική παρατήρηση σχετικά με τα υπάρχοντα δεδομένα και τις εκτιμήσεις για τον αριθμό των ανθρώπων που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής είναι ότι, έως σήμερα, δεν υπάρχει ακριβής αριθμός λόγω της δυσκολίας συλλογής δεδομένων, καθώς σπάνια οι άνθρωποι μεταναστεύουν μόνο για κλιματικούς λόγους. Ωστόσο, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι αυτό ισχύει για τη διασυννοριακή κλιματική μετανάστευση και όχι για την εσωτερική κινητικότητα. Η σημασία της ύπαρξης ακριβών και επικαιροποιημένων δεδομένων έγκειται στο γεγονός ότι μπορούν να συμβάλουν στην έγκαιρη προειδοποίηση, στον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής και στην ενίσχυση των στρατηγικών προσαρμογής (Norwegian Refugee Council).

Επιπλέον, η πλειονότητα των υφιστάμενων μελετών έχει ποιοτικό χαρακτήρα, εστιάζοντας στα αίτια της μετανάστευσης, ή μια εννοιολογική προσέγγιση, ενώ σπάνιες είναι οι εμπειρικές μελέτες (Gemenne,

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

2018). Όπως τονίζεται στην έκθεση του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης για το 2023 (Beyer & Milan, 2023, 18), οι υπάρχουσες μεθοδολογίες δεν επιτρέπουν τη συνεπή συλλογή δεδομένων και οι αριθμοί που χρησιμοποιούνται αφορούν συνήθως προβλέψεις και εκτιμήσεις. Από το 1997, υπάρχουν οι πρώτες προβλέψεις του Norman Myers (Myers, 1997), ο οποίος εκτιμούσε ότι τουλάχιστον 25 εκατομμύρια "περιβαλλοντικοί πρόσφυγες" υπήρχαν εκείνη την εποχή, ενώ μέχρι και 200 εκατομμύρια άνθρωποι θα μπορούσαν να κινδυνεύσουν από εκτοπισμό στο άμεσο μέλλον. Μια άλλη έκθεση έδειξε ότι τουλάχιστον 36 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν εκτοπιστεί λόγω φυσικών καταστροφών (DOM, 2009). Ωστόσο, οι αριθμοί αυτοί χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για να ευαισθητοποιήσουν την κοινή γνώμη και να φέρουν στο προσκήνιο το ζήτημα της κλιματικής μετανάστευσης.

Τα πιο ακριβή στοιχεία έως σήμερα αφορούν στην εσωτερική κινητικότητα, δηλαδή τη μετακίνηση πληθυσμών εντός κρατικών συνόρων, και παρέχονται από το Κέντρο Παρακολούθησης Εσωτερικών Εκτοπισμών. Συγκεκριμένα, η τελευταία έκθεση του 2023 (Norwegian Refugee Council, 2023, 48) υπογραμμίζει ότι 71.1 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν υπό καθεστώς εσωτερικού εκτοπισμού, παρουσιάζοντας αύξηση 20% μέσα σε ένα έτος, καθιστώντας την ως την υψηλότερη καταγραφή εσωτερικού εκτοπισμού μέχρι σήμερα. Από αυτούς, 8.7 εκατομμύρια εκτοπίστηκαν αποκλειστικά λόγω περιβαλλοντικών καταστροφών. Οι πέντε χώρες που καταγράφουν τα υψηλότερα ποσοστά είναι το Πακιστάν, οι Φιλιππίνες, η Κίνα, η Ινδία και η Νιγηρία, στις οποίες η πλειονότητα των εκτοπισμών λόγω καταστροφών προκλήθηκε από κινδύνους που σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες. Σε ό,τι αφορά ειδικότερα την Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σημαντική αύξηση εσωτερικής μετακίνησης ανθρώπων που επλήγησαν από φυσικές καταστροφές οι οποίες συχνά συνδέονται με την κλιματική αλλαγή. Το 2020 καταγράφηκαν 13.000 εσωτερικές μετακινήσεις, ενώ το 2021 υπήρξε σημαντική αύξηση που έφτασε τις 67.000 μετακινήσεις. Συνολικά, το 2022 καταγράφηκε το υψηλότερο ποσοστό εσωτερικών μετακινήσεων, και συγκεκριμένα κατά 41% υψηλότερο από τον ετήσιο μέσο όρο της τελευταίας δεκαετίας.

Συνεπώς, η ανθρώπινη κινητικότητα είναι δύσκολο να προβλεφθεί, ενώ είναι σχεδόν μη ρεαλιστική η γνώση του ακριβούς αριθμού των ανθρώπων που έχουν διασχίσει τα σύνορα λόγω της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Παρά ταύτα, το Κέντρο Παρακολούθησης Εσωτερικών Εκτοπισμών παρέχει χρήσιμα στοιχεία σχετικά με τους εσωτερικούς εκτοπισμούς μέσω των ετήσιων εκθέσεων του. Τα στοιχεία αυτά θεωρούνται πιο ακριβή λόγω της μεθοδολογίας που χρησιμοποιείται, η οποία βασίζεται σε μια βασική γραμμή γεγονότων, για τα οποία συλλέγονται στοιχεία ως προς τον αριθμό των μετακινούμενων. Αφορούν, όμως, αποκλειστικά στην εσωτερική και αναγκαστική κινητικότητα, πράγμα που σημαίνει ότι η ανάγκη παραγωγής περισσότερων εμπειρικών μελετών παραμένει σημαντική.

Πώς πρέπει να αποκαλούμε τους ανθρώπους που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής;

Η εννοιολογική προσέγγιση της κλιματικής μετανάστευσης βρίσκεται στο προσκήνιο της ακαδημαϊκής συζήτησης. Με την πάροδο των ετών έχουν προκύψει πολλές έννοιες, όπως "περιβαλλοντικός πρόσφυγας", "κλιματικά εκτοπισμένος", "οικολογικός μετανάστης", ωστόσο παραμένουν αμφιλεγόμενες και μάλλον ασαφείς. Ο πρώτος και πιο συχνά χρησιμοποιούμενος ορισμός δόθηκε από τον El-Hinnawi το 1985, ο οποίος όρισε τους περιβαλλοντικούς πρόσφυγες ως "τους ανθρώπους που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το παραδοσιακό τους οικοσύστημα, προσωρινά ή μόνιμα, λόγω

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

έντονης περιβαλλοντικής διαταραχής (φυσικής ή/και προκαλούμενης από τον άνθρωπο) η οποία έθεσε σε κίνδυνο την ύπαρξή τους ή/και επηρέασε σοβαρά την ποιότητα της ζωής τους" (Bates, 2002).

Παρότι πρόκειται για την πρώτη προσπάθεια εννοιολογικής προσέγγισης του φαινομένου, εξακολουθεί να παραμένει μια ευρεία προσέγγιση που περιλαμβάνει κάθε τύπο κλιματικού εκτοπισμού, δίχως καμία διάκριση ούτε συγκεκριμένα κριτήρια που θα μπορούσαν να καταστήσουν σαφέστερο το ποιος μπορεί να θεωρηθεί "περιβαλλοντικός πρόσφυγας". Ο ορισμός αυτός τοποθετεί κάτω από την ίδια ομπρέλα ανθρώπους που μετακινούνται λόγω σοβαρών πλημμυρών και ανθρώπους που εγκαταλείπουν σταδιακά τις εστίες τους λόγω φαινομένων όπως η άνοδος της στάθμης της θάλασσας ή η ερημοποίηση. Επίσης, δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στον ίδιο ορισμό άτομα που μετακινούνται στο εσωτερικό της χώρας και άτομα που διασχίζουν τα σύνορα, καθώς το μόνο κοινό στοιχείο τους είναι η μετακίνησή τους λόγω περιβαλλοντικών παραγόντων.

Ο όρος "περιβαλλοντικός πρόσφυγας" αναφέρεται επίσης από τον Norman Myers στις περισσότερες εκθέσεις του και έχει δεχθεί κριτική για τη σύγχυση που δημιουργεί (Black, 1998). Ο καθηγητής Guy S. Goodwin-Gill προέβη σε μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση, μετατοπίζοντας την εστίαση από το πώς ορίζουμε τους πρόσφυγες στο γιατί τους ορίζουμε με τον τρόπο που τους ορίζουμε, τονίζοντας ότι "ο κύριος σκοπός οποιουδήποτε ορισμού ή περιγραφής είναι να διευκολύνει και να δικαιολογήσει την παροχή βοήθειας και την προστασία" (Juss, 2006, 198). Αυτό εξηγεί και τον ορισμό του "πρόσφυγα" σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 για τους Πρόσφυγες, η οποία προβλέπει συγκεκριμένα κριτήρια βάσει των οποίων ένα άτομο μπορεί να αποκτήσει το καθεστώς του πρόσφυγα. Στην περίπτωση αυτή, η κλιματική αλλαγή και οι φυσικές καταστροφές δεν περιλαμβάνονται σε αυτά τα κριτήρια. Κατά συνέπεια, το να μιλάμε για "περιβαλλοντικούς πρόσφυγες" δεν έχει νομική βάση ως έννοια και η χρήση της θα συνεπαγόταν την ανάγκη επέκτασης της Σύμβασης. Μια τέτοια επέκταση δεν φαίνεται να χαιρεί ευρείας αποδοχής και μπορεί να μην είναι λειτουργική, καθώς η κλιματική αλλαγή δεν είναι συνήθως ο μοναδικός παράγοντας που οδηγεί στη μετανάστευση.

Το ερώτημα είναι αν είναι, επομένως, απαραίτητο να υιοθετηθεί ένας συγκεκριμένος όρος όταν αναφερόμαστε σε ανθρώπους που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής. Μια σχολή σκέψης τάσσεται υπέρ της υιοθέτησης μιας νομικής έννοιας, υποστηρίζοντας ότι αυτό θα οδηγήσει σε μια σαφέστερη προσέγγιση της κλιματικής μετανάστευσης, επιτρέποντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ανάπτυξη νομικών και πολιτικών απαντήσεων. Όπως τόνισε και ο Gemenne, "η ορολογία βρίσκεται στο επίκεντρο των πολιτικών απαντήσεων" (Ionesco et al., 2016, 18). Η έμφαση αυτή είναι ουσιαστικής σημασίας για την ανάπτυξη μηχανισμών προστασίας των ανθρώπων που μεταναστεύουν, μεταξύ άλλων, και λόγω της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Αναμφισβήτητα, η υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου ορισμού θα τερμάτιζε τη σύγχυση που δημιουργούν όροι όπως "περιβαλλοντικός πρόσφυγας". Ωστόσο, ένας διεθνώς συμφωνημένος ορισμός φαίνεται μη ρεαλιστικός, ενώ ο γενικός του χαρακτήρας δεν αρκεί για την ανάπτυξη αποτελεσματικών προτάσεων πολιτικής.

Από την άλλη πλευρά, μια ενδιαφέρουσα άποψη περιγράφεται από τον Morrissey (Morrissey, 2021), ο οποίος τονίζει ότι θα πρέπει να δοθεί έμφαση στο **πώς μιλάμε για τους ανθρώπους** που μεταναστεύουν λόγω της κλιματικής αλλαγής και όχι στο πώς τους αποκαλούμε. Αναντίρρητα, η χρήση ενός συγκεκριμένου ορισμού για τους ανθρώπους που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής είναι ελκυστική, καθώς βοηθά στην εννοιολογική προσέγγιση αυτής της ομάδας ανθρώπων, διευκολύνει τη διασύνδεση μεταξύ μετανάστευσης και κλίματος, ενώ παράλληλα επιτρέπει την απαρίθμησή τους. Ωστόσο, ο Morrissey υπογραμμίζει ότι η υιοθέτηση ενός όρου μπορεί να οδηγήσει σε υπεραπλούστευση

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

της σχέσης μεταξύ κλιματικής αλλαγής και μετανάστευσης και να παραμερίσει τον πολυπαραγοντικό χαρακτήρα της, δημιουργώντας παράλληλα αντιμεταναστευτικό κλίμα. Μπορεί επίσης να οδηγήσει σε ακατάλληλες πολιτικές οι οποίες πιθανότατα δεν θα ανταποκριθούν στις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσουν πολλοί άνθρωποι που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής. Συνεπώς, αυτό που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι το πώς θα μειωθεί η ευαλωτότητα και θα αυξηθούν οι επιλογές των ανθρώπων που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής, καθώς και το να μην αντιμετωπίζεται η μετανάστευση "ως πρόβλημα", αλλά μάλλον ως εναλλακτική στην κλιματική αλλαγή. Η πολυπλοκότητα της κλιματικής μετανάστευσης απαιτεί έμφαση στην καλύτερη κατανόηση και εννοιολόγηση του φαινομένου, η οποία θα προσφέρει διεξόδους για προτάσεις πολιτικής.

Τι είδους πολιτικές χρειάζονται;

Από την ανωτέρω ανάλυση προκύπτει ότι η μετανάστευση λόγω του κλίματος βρίσκεται στο σημείο σύζευξης πολλών πεδίων, κάτι που σημαίνει ότι οι πολιτικές απαντήσεις θα πρέπει να αναπτύσσονται κατά **τρόπο προσαρμοσμένο** και όχι μέσα από το πρίσμα μιας ενιαίας προσέγγισης που να ταιριάζει σε όλες τις περιπτώσεις. Η παρούσα ενότητα έχει ως στόχο να παρουσιάσει τις πολιτικές που θα επιτρέψουν την καλύτερη πρόληψη και προσαρμογή στις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, λαμβάνοντας υπόψη τα εθνικά και περιφερειακά ευάλωτα σημεία. Ωστόσο, είναι σημαντικό να γίνει πρώτα μια επισκόπηση των υφιστάμενων πλαισίων προκειμένου να απαντηθούν τα ακόλουθα ερωτήματα: Τι είδους πολιτικές απαιτούνται; Ποιος είναι ο ρόλος των κρατών; Τι είδους προστασία χρειάζεται για τους ανθρώπους που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής;

Είναι γεγονός ότι οι υφιστάμενες διεθνείς νομικές συμφωνίες δεν αντιμετωπίζουν ρητά την κινητικότητα λόγω του κλίματος. Για παράδειγμα, η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή του 1992 (UNFCCC) αναγνωρίζει τις δυσμενείς συνέπειες της κλιματικής αλλαγής καθώς και την ευαλωτότητα κυρίως των αναπτυσσόμενων κρατών, πεδινών και άλλων μικρών νησιωτικών κρατών τονίζοντας τη σημασία της συνεργασίας των κρατών σε παγκόσμια κλίμακα, χωρίς όμως να περιλαμβάνει συγκεκριμένα μέτρα προς αυτή την κατεύθυνση. Αντιθέτως, άφησε τις λεπτομέρειες της εφαρμογής να καθοριστούν αργότερα μέσω διαπραγματεύσεων εντός ενός μηχανισμού που θεσπίστηκε από την ίδια σύμβαση, τη Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών (COP), η οποία συγκαλείται κάθε χρόνο. Η Συμφωνία του Παρισιού του 2015, η οποία συμπληρώνει τη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τη Κλιματική Αλλαγή, αναφέρεται στους μετανάστες και επιβεβαιώνει την ευθύνη των κρατών να προασπίζουν τα δικαιώματά τους κατά την εφαρμογή δράσεων για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, ωστόσο, αυτό δεν θεσπίζει καμία νέα κρατική υποχρέωση πέραν των υπαρχουσών στο πλαίσιο του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παρότι ελάχιστα δεσμευτικά νομικά κείμενα αναφέρονται ρητά στην κλιματική μετανάστευση (π.χ. Σύμβαση της Αφρικανικής Ένωσης για την Προστασία και την Αρωγή των Εσωτερικά Εκτοπισμένων Προσώπων στην Αφρική – Σύμβαση της Καμπάλα), υπάρχουν ορισμένοι μηχανισμοί ήπιας νομοθεσίας και πολιτικής που προσφέρουν λύσεις για την εγγύηση της προστασίας των ανθρώπων που μετακινούνται λόγω κλιματικών καταστροφών. Αναμφισβήτητα, όπως κάθε άτομο που μεταναστεύει χρειάζεται νομική προστασία, το ίδιο ισχύει και για τα άτομα που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής. Οι Κατευθυντήριες Αρχές για τον Εσωτερικό Εκτοπισμό, το Πλαίσιο Προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή του Κανκούν και το Πλαίσιο Σεντάι για Μείωση του Κινδύνου Καταστροφών, είναι μερικά παραδείγματα που απεικονίζουν τη σημασία του σεβασμού και της προστασίας των δικαιωμάτων

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

των ατόμων, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τα στάδια του εκτοπισμού (πρόληψη-προστασία και βοήθεια κατά τη διάρκεια του εκτοπισμού) (Maru, 2009), τα οποία μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής και να ενισχύσουν τον διάλογο για θέματα πολιτικής. Ωστόσο, θα εξακολουθήσουν να απαιτούνται καλύτερα προσαρμοσμένες νομικές λύσεις για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της μετανάστευσης που οφείλεται εν μέρει στην κλιματική αλλαγή. Ορισμένοι μελετητές έχουν προτείνει την υιοθέτηση μιας νέας σύμβασης που θα ασχολείται ρητά με την κλιματική μετανάστευση σε διεθνές επίπεδο ή την επέκταση των υφιστάμενων, όπως η Σύμβαση του 1951 για τους Πρόσφυγες, προκειμένου να συμπεριλάβει τις κλιματικές καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο, οι προτάσεις αυτές δεν είναι μόνο μη ρεαλιστικές λόγω της πολυπλοκότητας της κλιματικής μετανάστευσης, αλλά θα αντιμετωπίσουν και πολιτική απροθυμία. Από την άλλη πλευρά, και όπως έχει αποδείξει η σύγχρονη πρακτική, η προσέγγιση του ήπιου δικαίου θεωρείται πιο βιώσιμη λύση.

Σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, είναι καθήκον των κρατών να προστατεύουν όλα τα άτομα εντός των συνόρων τους, καθώς και όσους πολίτες διαμένουν στο εξωτερικό. Στο πλαίσιο αυτό, οι άνθρωποι που μετακινούνται λόγω της κλιματικής αλλαγής θα πρέπει να τυγχάνουν της ίδιας προστασίας. Όπως υπογραμμίζεται στην απόφαση-ορόσημο *Τεϊτιότα κατά Νέας Ζηλανδίας*, "τα κράτη έχουν 'διαρκή ευθύνη' να λαμβάνουν υπόψη νέα και επικαιροποιημένα δεδομένα σχετικά με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής".¹ Αν και η αγωγή του κ. Τεϊτιότα απορρίφθηκε, η απόφαση αυτή αναγνώρισε τις σοβαρές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην ευημερία των ανθρώπων, που οδηγούν σε παραβίαση του δικαιώματός τους στη ζωή.

Αξίζει επίσης να σημειωθούν τρία αιτήματα γνωμοδότησης για τις υποχρεώσεις των κρατών ως προς την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης που έχουν υποβληθεί προσφάτως σε διεθνή δικαστήρια. Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ανέλαβε να γνωμοδοτήσει σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών για την αντιμετώπιση των κλιματικών καταστάσεων έκτακτης ανάγκης, στο πλαίσιο του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το Δικαστήριο του Δικαίου της Θάλασσας έλαβε το 2022 αίτημα γνωμοδότησης από την Επιτροπή Μικρών Νησιωτικών Κρατών για την Κλιματική Αλλαγή σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών που είναι μέρη της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ανέθεσε στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης να γνωμοδοτήσει σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών να διασφαλίσουν την προστασία των κλιματικών συστημάτων καθώς και σχετικά με τις νομικές συνέπειες που προκύπτουν από τις προαναφερθείσες υποχρεώσεις. Παρότι μη δεσμευτικές, οι γνωμοδοτήσεις αυτές αναμένεται ότι θα έχουν μεγάλη απήχηση και ενδεχομένως θα θέσουν τις βάσεις για μελλοντικές νομικές πρωτοβουλίες.

Σε γενικές γραμμές, η μετανάστευση λόγω του κλίματος απαιτεί ολιστικές πολιτικές απαντήσεις, οι οποίες θα εξετάζουν την κινητικότητα στο σύνολό της. Ως εκ τούτου, το παρόν κείμενο πολιτικής θα εξετάσει δύο κατηγορίες πολιτικών: τις πολιτικές μετριασμού και τις πολιτικές προσαρμογής. Η πρώτη στοχεύει στην αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών της κλιματικής αλλαγής, ενώ η δεύτερη επικεντρώνεται στην αύξηση της ανθεκτικότητας των ανθρώπων και των κοινοτήτων που αντιμετωπίζουν τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής. Όπως αναφέρεται στην Έκτη Έκθεση Αξιολόγησης της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC), οι πολιτικές μετριασμού και προσαρμογής συμβαδίζουν, καθώς ακόμη και αν οι χώρες είναι πλήρως προετοιμασμένες να αντιμετωπίσουν τις

¹ *Teitiota κατά Νέας Ζηλανδίας* [Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, 2019], CCPR/C/127/D/2728/2016, παρ. 9.14.

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, θα πρέπει να παραμείνουν έτοιμες να προσαρμοστούν στις επιπτώσεις της. Συνεπώς, είναι σημαντικό να προωθηθεί η ανθεκτική στην κλιματική αλλαγή ανάπτυξη και να επιτευχθεί σταδιακά η βιώσιμη ανάπτυξη.

Τον περασμένο αιώνα, κατεγράφη η άνοδος της θερμοκρασίας με αρνητικές επιπτώσεις σε όλο τον κόσμο, γεγονός που υπογραμμίζει την κρίσιμη σημασία των μέτρων **μετριασμού** για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Τα τελευταία 28 χρόνια, οι διασκέψεις των συμβαλλομένων μερών (COPs) στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή κατέστησαν σαφές ότι η παγκόσμια συνεργασία, η οικονομική βοήθεια για τους πιο ευάλωτους και η μετάβαση σε καθαρότερες οικονομίες είναι απαραίτητα μέτρα για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της πιο πρόσφατης COP28, η απομάκρυνση από τη χρήση ορυκτών καυσίμων, η ενίσχυση των στρατηγικών προσαρμογής και η μεταφορά 100 δισεκατομμυρίων δολαρίων από τις ανεπτυγμένες στις αναπτυσσόμενες χώρες επισημάνθηκαν ως κρίσιμες δράσεις. Όπως υπογραμμίζεται επίσης στην πρόσφατη απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ), στην υπόθεση *KlimaSeniorinnen*, "τα κράτη πρέπει να υιοθετούν και να τηρούν πολιτικές και μέτρα για [...] τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Με τον τρόπο αυτό, θα πρέπει να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στην προστασία των δικαιωμάτων των πιο ευάλωτων ατόμων, τα οποία τείνουν να πλήττονται δυσανάλογα από την περιβαλλοντική υποβάθμιση".² Αυτή η προληπτική στρατηγική ευθυγραμμίζεται στενά με τα μέτρα προσαρμογής, τα οποία πρέπει να θεσπίσουν και να επιβάλουν ένα ολοκληρωμένο σύνολο περιβαλλοντικών και κοινωνικών εγγυήσεων για να διασφαλίσουν ότι κανένα έργο δεν επηρεάζει αρνητικά τα ανθρώπινα δικαιώματα ή το περιβάλλον.

Κατά δεύτερον, οι πολιτικές **προσαρμογής** διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη μείωση της έκθεσης και της ευαισθησίας στην κλιματική αλλαγή, ενώ παράλληλα αυξάνουν την ανθεκτικότητα ακόμη και μετά από μια κλιματική καταστροφή. Για το λόγο αυτό, η Έκθεση του 2022 σχετικά με τα κενά στην προσαρμογή (UNEP, 2023, 1) καλεί σε περαιτέρω δράση, καθώς πρέπει να επιτευχθούν ακόμη πολλά για την προσαρμογή στους κλιματικούς κινδύνους. Ένα προτιμητέο πλαίσιο που συνδέει τους στόχους προσαρμογής με τις μεταναστευτικές ευκαιρίες και προκλήσεις είναι τα **Εθνικά Σχέδια Προσαρμογής**, τα οποία στοχεύουν στον εντοπισμό των αναγκών και των κενών μιας χώρας, ενώ παράλληλα θέτουν τις προτεραιότητές της και επιτρέπουν καλύτερο σχεδιασμό και συντονισμό. Ένα παράδειγμα αποτελεί το Εθνικό Σχέδιο Προσαρμογής του Τσαντ του 2016, μέσω του οποίου οι εθνικές αρχές προσδιόρισαν τις ανάγκες και τις ελλείψεις προσαρμογής με βάση τους παράγοντες ευαλωτότητας και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην περιοχή. Επίσης, η Δομινικανή Δημοκρατία μέσω της ανάπτυξης κοινωνικοοικονομικών σεναρίων σε συνδυασμό με κλιματικές προβλέψεις, μπόρεσε να χαρτογραφήσει τα ευάλωτα σημεία της χώρας, τους κινδύνους, με σημαντικότερο τις πλημμύρες, καθώς και τις προτεραιότητες.

Μια άλλη απάντηση προσαρμογής που δεν έχει αναγνωριστεί ευρέως ως τέτοια είναι η μετανάστευση. Η ανθρώπινη κινητικότητα παρουσιάζεται συχνά ως αποτυχία απάντησης έναντι των σοβαρών συνεπειών της κλιματικής αλλαγής και αντιμετωπίζεται αρνητικά.³ Ήδη το 2010, το πλαίσιο προσαρμογής

² *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz και άλλοι κατά Ελβετίας* App. αριθ. 53600/20 (ΕΔΑΔ, 2024), παράγραφος 198.

³ Ένα παράδειγμα υιοθέτησης μιας πιο θετικής αντιμετώπισης της μετανάστευσης ως στρατηγική προσαρμογής είναι αυτό της Αιθιοπίας μέσω του Εθνικού Σχεδίου Προσαρμογής της. *Για περισσότερα δείτε: https://www.unhcr.org/people-forced-to-flee-book/wp-content/uploads/sites/137/2021/10/Franc%CC%A7ois-Gemene-et-al_Forcet-displacement-related-to-the-impacts-of-climate-change-and-disasters.pdf*

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

του Κανκούν είχε αναγνωρίσει ότι η μετανάστευση δεν είναι η τελευταία επιλογή των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, ωστόσο θεωρείται ως "δυσπροσάρμοστη αντίδραση" (Warner, 2010). Εντούτοις, η **μετανάστευση μπορεί να θεωρηθεί ως στρατηγική προσαρμογής** και μπορεί να θεωρηθεί είτε ως μία αντανάκλαστική πολιτική (reactive policy) μετά από μια φυσική καταστροφή είτε ως ένα προληπτικό μέτρο που λαμβάνεται πριν από την εκδήλωση ενός τέτοιου γεγονότος. Φυσικά, το φάσμα των προσαρμοστικών απαντήσεων μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, δεδομένου ότι η κλιματική κινητικότητα διαφέρει από περιοχή σε περιοχή. Για παράδειγμα, η αιγυπτιακή κυβέρνηση έχει εφαρμόσει ένα πρόγραμμα εσωτερικής μετανάστευσης για την καταπολέμηση της ερημοποίησης, προωθώντας τις ροές από τις αστικές προς τις αγροτικές περιοχές. Είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί επίσης η προληπτική μετεγκατάσταση, η οποία έχει χρησιμοποιηθεί ως μέτρο προσαρμογής στο Βιετνάμ μέσω του προγράμματος "Living with Floods" και στην Αιθιοπία μέσω του "Voluntary Relocation Programme". Μέσω των έργων αυτών μετεγκαθίστανται άνθρωποι που ζουν σε περιοχές που είναι επιρρεπείς σε περιβαλλοντικές καταστροφές ή όπου οι καταστροφές αργής εξέλιξης, όπως οι ξηρασίες, επηρεάζουν ήδη τους πληθυσμούς προκειμένου να αποφευχθούν οι αναγκαστικοί εκτοπισμοί (Ionesco et al. 2016, 26). Ωστόσο, ως μέτρο προσαρμογής, η **προληπτική μετεγκατάσταση** εξακολουθεί να διχάζει την ερευνητική κοινότητα, ενώ συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές για μια πιο ρυθμισμένη μετεγκατάσταση θεωρούνται απαραίτητες.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι συζητήσεις γύρω από τις πολιτικές προσαρμογής ποικίλλουν ανά περιοχή και επηρεάζονται από τον τύπο της κινητικότητας. Για παράδειγμα, οι πολιτικές προσαρμογής για το Τουβαλού και το Κιριμπάτι όσον αφορά στην άνοδο της στάθμης της θάλασσας διαφέρουν από τις πολιτικές που αποσκοπούν στον μετριασμό των επιπτώσεων ξαφνικών γεγονότων, όπως τα τσουνάμι, που θα οδηγήσουν σε μαζική και πιθανώς εσωτερική μετανάστευση. Για την ανάπτυξη μέτρων προσαρμογής, είναι σημαντικό να εντοπιστούν και να αντιμετωπιστούν τυχόν κενά και ευάλωτα σημεία που θα οδηγήσουν σε μεγαλύτερη ανθεκτικότητα και στην ανάπτυξη συστημάτων έγκαιρης προειδοποίησης ή καλύτερων υποδομών. Ωστόσο, πολλά απομένουν να γίνουν στον τομέα της μετανάστευσης και της κλιματικής αλλαγής. Η περαιτέρω ανάπτυξη των Εθνικών Σχεδίων Προσαρμογής με τη δημιουργία κατευθυντήριων γραμμών ή εργαλείων είναι μια διαδικασία που πρέπει να αναπτυχθεί επιπλέον, καθώς επί του παρόντος έχει παραμείνει στάσιμη λόγω ανεπαρκών δεδομένων ή έλλειψης χρηματοδότησης. Η βελτιστοποίηση της ανθρώπινης κινητικότητας ως πολιτική προσαρμογής και η πρόσληψή της από τη σκοπιά των πλεονεκτημάτων που μπορεί να επιφέρει είναι ακόμη μερικές από τις προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν σε επίπεδο πολιτικής.

Επιπλέον, παρατηρείται μια απομάκρυνση από την ιδέα μιας ενιαίας λύσης, αντιθέτως φαίνεται ότι το περιφερειακό επίπεδο παρέχει ένα ευνοϊκό πλαίσιο για συλλογική δράση, ιδίως επειδή οι περισσότερες διεθνείς κινήσεις λαμβάνουν χώρα σε αυτή την κλίμακα. Συνήθως γειτονικές μεταξύ τους χώρες αντιμετωπίζουν συχνά παρόμοιες προκλήσεις και ευκαιρίες και, ως εκ τούτου, είναι ευκολότερο να διαπραγματευτούν συμφωνίες ή να καθιερώσουν κοινές πολιτικές σε περιφερειακό παρά σε διεθνές επίπεδο. Για το λόγο αυτό, το παρόν κείμενο τάσσεται υπέρ της εστίασης στην εσωτερική και διαπεριφερειακή μετανάστευση. Η υιοθέτηση περιφερειακών μέσων και διμερών συμφωνιών θα εξυπηρετήσει τις ανάγκες κάθε περιοχής, όπως έχει ήδη αποδειχθεί με τα παραδείγματα της Σύμβασης της Καμπάλα και της Διακήρυξης της Καρθαγένης.

Μερικά ενδιαφέροντα παραδείγματα περιφερειακών δράσεων είναι η βίζα για **ανθρωπιστικούς λόγους** που εγκαινίασε η Αργεντινή το 2022 και η "**συμφωνία ελεύθερης μετακίνησης**" μεταξύ της Αυστραλίας και του Τουβαλού, που υπογράφηκε τον Νοέμβριο του 2023. Η πρώτη αφορά πολίτες από το Μεξικό,

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

την Κεντρική Αμερική και την Καραϊβική και παρέχει τη δυνατότητα παραμονής στην Αργεντινή για μια τριετία σε περίπτωση αιφνίδιου εκτοπισμού λόγω κλιματικής αλλαγής. Η δυνατότητα αυτή λειτουργεί εντός ενός νομικού πλαισίου βασισμένου στα δικαιώματα, θεωρώντας τη μετανάστευση ως ανθρώπινο δικαίωμα, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς, ενώ είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι η ταχύτητα επεξεργασίας της έγκρισης μπορεί να ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με τους πόρους που διαθέτουν οι υπηρεσίες μετανάστευσης της Αργεντινής. Κατά συνέπεια, η λήψη της έγκρισης μπορεί ενδεχομένως να διαρκέσει αρκετούς μήνες. Το δεύτερο παράδειγμα αναφέρεται στην Ένωση Falerili, ή τη λεγόμενη "διμερή, νέα συνθήκη", με την οποία η Αυστραλία θα προσφέρει διαμονή σε πολίτες του Τουβαλού που πλήττονται από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας και η οποία μεταξύ άλλων περιλαμβάνει τη θέσπιση ειδικής ρύθμισης για τη χορήγηση βίζας στους πολίτες του Τουβαλού για να ζουν, να εργάζονται και να σπουδάζουν στην Αυστραλία. Συγκεκριμένα, η Αυστραλία θα προσφέρει σε έως 280 άτομα πρόσβαση σε μόνιμη κατοικία κάθε χρόνο, ενώ θα βοηθήσει και τους πολίτες του Τουβαλού να παραμείνουν με ασφάλεια στα σπίτια τους. Επιπλέον, η Αυστραλία θα παράσχει οικονομική στήριξη για το έργο προσαρμογής των ακτών του Τουβαλού και θα βοηθήσει στην ενίσχυση της κλιματικής τους ανθεκτικότητας.

Συμπερασματικά, η ενίσχυση του διαλόγου σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο θα επιτρέψει την κατανόηση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, των υφιστάμενων κενών και θα προωθήσει την ανταλλαγή ορθών πρακτικών, ενισχύοντας παράλληλα την ανθεκτικότητα και τις προσαρμοστικές ικανότητες. Η γενική ιδέα είναι ότι "τα κράτη θα πρέπει να αναλάβουν μέτρα για την ενίσχυση της κατανόησης, του συντονισμού και της συνεργασίας όσον αφορά στον εκτοπισμό λόγω της κλιματικής αλλαγής, τη μετανάστευση και την προγραμματισμένη μετεγκατάσταση, κατά περίπτωση, σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο".⁴ Ως εκ τούτου, η μόνη ρεαλιστική λύση είναι ένας συνδυασμός υφιστάμενων νομικών μηχανισμών, ήπιου δικαίου και μεταναστευτικών πολιτικών. Η δημιουργία κατευθυντήριων γραμμών για τη διασυνοριακή μετανάστευση, σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Αρχές για τον Εσωτερικό Εκτοπισμό, φαίνεται να είναι μια λύση που θα γίνει ευκολότερα δεκτή από τα κράτη.

Συμπέρασμα

Η διασύνδεση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της ανθρώπινης κινητικότητας αποτελεί έναν νέο τομέα ενδιαφέροντος και μια πρόκληση, συνδυάζοντας διάφορα πεδία πολιτικής, από τη μετανάστευση και την κλιματική αλλαγή έως τη διαχείριση κινδύνων και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η πολυπλοκότητα και η πολυπαραγοντικός χαρακτήρας του φαινομένου ενισχύονται, γεγονός που απαιτεί ισχυρές και πολύπλευρες απαντήσεις πολιτικής. Η συζήτηση γύρω από τη μετανάστευση λόγω της κλιματικής αλλαγής έχει εξελιχθεί σημαντικά προς μια σαφέστερη εννοιολογική προσέγγιση, ωστόσο αυτό σηματοδοτεί και το εύρος των εναπομενουσών και αναδυόμενων προκλήσεων. Παρότι φαίνεται ευκολότερη, η συλλογή ακριβών στοιχείων για το κόστος και τις ζημιές των κλιματικών καταστροφών, το ανθρώπινο κόστος της κλιματικής αλλαγής δεν είναι εύκολο να εκτιμηθεί.

---

⁴ Πλαίσιο του Κανκούν για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή (2010), άρθρο 14 στοιχείο στ).

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

Ένα επαναλαμβανόμενο ζήτημα στις συζητήσεις σχετικά με την κλιματική μετανάστευση περιστρέφεται γύρω από τον ορισμό των προσώπων που μετακινούνται λόγω των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. Η απάντηση είναι ότι πρέπει να δοθεί περισσότερη έμφαση στο πώς μιλάμε γι' αυτούς και όχι στο πώς τους αποκαλούμε. Αν και η υιοθέτηση ενός όρου φαίνεται ελκυστική, μπορεί να οδηγήσει σε υπεραπλούστευση και ακατάλληλες προτάσεις πολιτικής. Οι περιβαλλοντικές καταστροφές αμφισβητούν σαφώς πολλά από τα μακροχρόνια εννοιολογικά, νομικά και οργανωτικά πλαίσια αντιμετώπισης της κινητικότητας. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητη η ενίσχυση των υφιστάμενων νομικών και πολιτικών πλαισίων που θα διασφαλίζουν τα δικαιώματα των μετακινούμενων προσώπων.

Η ενσωμάτωση των στρατηγικών μετριασμού και προσαρμογής θα πρέπει να προωθηθεί περαιτέρω, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες και τα ευάλωτα σημεία συγκεκριμένων περιοχών. Τα παραδείγματα της βίζας για ανθρωπιστικούς λόγους στην Αργεντινή και της διμερούς συνθήκης μεταξύ Αυστραλίας και Τουβαλού, καταδεικνύουν τη σημασία των εξατομικευμένων λύσεων, αντί μιας γενικευμένης διεθνούς προσέγγισης. Επιπλέον, υπάρχει ακόμη περιθώριο ανάπτυξης όσον αφορά στη βελτιστοποίηση των πλεονεκτημάτων που μπορεί να προσφέρει η μετανάστευση ως στρατηγική προσαρμογής. Η κατανόηση της πολυπλοκότητας της κλιματικής μετανάστευσης θα οδηγήσει στις σωστές ερωτήσεις και σε προληπτικές απαντήσεις πολιτικής, συνεπώς, δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως ένα μεμονωμένο ζήτημα. Αντίθετα, προτιμάται μια πιο ευέλικτη προσέγγιση, η οποία θα περιλαμβάνει ένα συνδυασμό soft law και μεταναστευτικών πολιτικών, με παράλληλη ανάπτυξη της περιφερειακής συνεργασίας και των εθνικών απαντήσεων. Οι πολιτικές θα πρέπει να δίνουν έμφαση σε τρεις άξονες: πρόληψη, προστασία και προσαρμογή, προκειμένου να προσφέρουν βιώσιμες και μακροπρόθεσμες λύσεις.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Bates D.C., 'Environmental Refugees? Classifying Human Migrations caused by environmental change in Population and Environment' (Human Sciences Press, 2002), <<https://bit.ly/3PyxhQH>> accessed 15 April 2024.

Beyer R., and Milan A., 'Climate Change and Human Mobility: Quantitative Evidence on global historical trends and future projections' (IOM, 2023)

<https://www.migrationdataportal.org/sites/g/files/tmzbdl251/files/2023-06/Final5_2023%20Climate%20Change%20and%20Human%20Mobility.pdf> accessed 11 April 2024.

Birkman J. *et al.*, 'Understanding human vulnerability to climate change: A global perspective on index validation for adaptation planning' (Science of the Total Environment, vol. 803, 2022)

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969721051408?ref=pdf_download&fr=RR-9&rr=8714a665c99beee4> accessed 14 April 2024.

Black R., 'Refugees, environment, and development' (Longman, 1998).

Cancun Climate Change Adaptation Framework (2010).

Cohen R., and Bradley M., 'Disasters and Displacement: Gaps in Protection' (Journal of International Humanitarian Legal Studies, vol. 1, 2010), <[Disasters and Displacement: Gaps in Protection \(preventionweb.net\)](https://www.preventionweb.net)> accessed 15 April 2024.

Δούση Εμμ., «Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση: μια δύσκολη εξίσωση», Περιβάλλον και Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.

Doussis E., 'Climate change and migration' (RMSHub, 2023).

Economic and Social Commission for Western Asia, 'Overcoming Population Vulnerability to Water Scarcity in the Arab Region' (United Nations, Issue 7, 2015)

<<https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/arab-population-vulnerability-water-scarcity-2015-english.pdf>> accessed 14 April 2024.

Foresight Migration and Global Environmental Change, 'Future Challenges and Opportunities: Final Project Report' (The Government Office for Science, 2011) <<https://bit.ly/3Ly9H3i>> accessed 12 April 2024.

Gemenne F., 'Qualitative Research Techniques', in "Handbook of environmental displacement and migration" (Routledge Handbook of Environmental Displacement and Migration, 2018).

International Organization for Migration, 'Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence' (IOM, 2009) <[migration_and_environment.pdf \(iom.int\)](https://www.migrationandenvironment.org)> accessed 14 April 2024.

Ionesco D., Mokhnacheva D., and Gemenne F., 'The Atlas of Environmental Migration' (Routledge, 2016) <<https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315777313/atlas-environmental-migration-dina-ionesco-fran%3%A7ois-gemenne-daria-mokhnacheva>> accessed 14 April 2024.

Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

IPCC, 'Summary for Policy Makers' in Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Ambridge University Press, 2022) <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_SummaryForPolicymakers.pdf> accessed 15 April 2024.

Juss S.S., 'International Migration and Global Justice' (Routledge, 1st edn, first published 2006).

Maru M.T., 'The Kampala Convention: A significant achievement of AU setting norms' (JOUR, 2009)< https://www.researchgate.net/publication/329896306_The_Kampala_Convention_A_Significant_Achievement_of_AU_in_Setting_Norms> accessed 17 April 2024.

McLeman R., and Smit A. B., 'Migration as an adaptation to climate change' (Climatic Change, 2006).

Morrissey J., 'How should we talk about climate change and migration?' (Migration Studies, Volume 9, Issue 1, 2021), < <https://academic.oup.com/migration/article-abstract/9/1/150/6041233?login=false>> accessed 16 April 2024.

Myers N., 'Environmental Refugees,' (Population and Environment 19(2), 1997).

Norwegian Refugee Council, 'Internal Displacement and Food Security' (NRC, 2023) <https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/IDMC_GRID_2023_Global_Report_on_Internal_Displacement_LR.pdf> accessed 13 April 2024.

Piguet E., 'Migration and Climate Change: An Overview' (Oxford University Press, 2011), <(PDF) [Migration and Climate Change: An Overview \(researchgate.net\)](https://www.researchgate.net/publication/329896306_The_Kampala_Convention_A_Significant_Achievement_of_AU_in_Setting_Norms)> accessed 12 April 2024.

Teitiota v. New Zealand [United Nations Human Rights Committee, 2019], CCPR/C/127/D/2728/2016.

United Nations Environment Programme, 'National Adaptation Planning: Emerging Lessons Learned' (UNEP, 2023).

Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland App. No. 53600/20 (ECtHR, 2024).

Warner K., 'Global Environmental Change and Migration: Governance Challenges' (Elsevier, Vol. 20, Issue 3, 2010) < <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378009001058>> accessed 13 April 2024.

World Bank Group, 'Groundswell: Preparing for Internal climate migration' (International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2018) <Groundswell: Acting on Internal Climate Migration (worldbank.org)> accessed 13 April 2024.